

О. Є. СЕРДЮКОВА

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСТЕРІВ ЯК ФОРМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ У НІМЕЧЧИНІ

Досліджено досвід Німеччини щодо створення та функціонування кластерів. З'ясовано сутність процесу кластерної організації розвитку територій. Визначено чинники впливу на розвиток кластерної мережі.

Ключові слова: кластер, кластерна організація, територія, інновація, науковий потенціал.

The experience of Germany concerning the establishment and functioning of clusters was researched. The essence of the process of cluster development areas was found out. It was defined the factors influencing the development of cluster network.

Key words: cluster, cluster organization, territory, innovation, scientific potential.

Основною метою діяльності органів місцевого самоврядування є забезпечення ефективного та сталого розвитку територіальних громад, який би дозволяв досягти підвищення якості та рівня життя населення на певній території, якнайповнішого та якісного задоволення його потреб. Досягти такого рівня без упровадження інноваційних методів і технологій у сучасних умовах не можливо. Тому важливим для України є вивчення зарубіжного досвіду організації інноваційного розвитку територій та пристосування його до умов нашої економіки, організації влади, різних соціальних аспектів життя населення та інших умов нашої держави. Серед таких інноваційних методів заслуговує на увагу кластерна організація територіального розвитку, досвід застосування якої мають зарубіжні країни з різними адміністративним та політичним устроєм, станом економічного розвитку, формою правління, рівнем життя населення.

Питання кластерної організації розвитку територій знаходяться в центрі уваги таких відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників, як Кл. Бекорд [5], Т. Бигер [6], В. Гурман [1], Х. Кредель [11], М. Портер [2], С. Пятинкін [3], С. Соколенко [4], Дж. Терстрип [14], М. Хайденрайх [10] та ін. У своїх наукових працях вони визначають характерні риси кластеру, особливості їх створення та функціонування, а також проблеми кластерної організації територіального розвитку, розглядають кластер як систему елементів, що знаходяться в тісному взаємозв'язку та мають свої особливі властивості.

Досвід застосування кластерів у Німеччині впродовж тривалого часу довів ефективність використання цієї форми інноваційного розвитку територій. Україна і Німеччина мають спільні риси щодо географічного місця розташування, наявності наукового, промислового потенціалу, вмісту природних ресурсів, рівня

освіти населення та інших якостей. Тому досвід Німеччини є надзвичайно актуальним для вивчення та пристосування до умов України.

Метою даної статті є узагальнення досвіду створення та функціонування кластерів в Німеччині та можливості його імплементації в Україні.

Для забезпечення ефективного стану будь-якої системи, як відомо, необхідний розвиток. Такі складні соціально-економічні системи, як держава, регіон, місто не можуть існувати в стані спокою. Вони постійно прагнуть до покращення свого стану, досягнення вищого рівня якості задоволення своїх потреб. Але кожна територія, маючи різні можливості, самостійно вибирає шлях свого розвитку серед безлічі можливих, інколи помиляючись, та все ж таки отримуючи певний досвід застосування тієї чи іншої форми розвитку. На вибір шляху розвитку громади має значний вплив стан її наявної та можливої ресурсної бази, а саме матеріальних, фінансових, людських ресурсів і наукового потенціалу території.

Тривалий досвід існування людства довів, що неможливо досягти нового, кращого рівня життя населення, розвитку виробництва без застосування інновацій. Саме отримання ефекту від упровадження досягнень науки та техніки і є важливою умовою для успішного розвитку суспільства. Серед таких форм, що з успіхом уже тривалий час застосовуються у світі, є кластерна організація інноваційного розвитку території.

Засновник кластерної теорії, – відомий американський економіст М. Портер, – визначає кластери як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств із стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують між собою, але в той же час спільну діяльність [2].

Український дослідник С. Соколенко дає таке визначення дефініції “кластер” – це спілка, союз економічних, щільно пов'язаних і територіально близько розміщених компаній, які сприяють спільному розвитку і зростанню конкурентоздатності кожної з них. Це неформальні об'єднання фірм-лідерів із середніми і малими підприємствами, розробниками технологій, необхідними ринковими інститутами та споживачами і постачальниками, що взаємодіють між собою в межах єдиного ланцюга створення додаткової вартості. Важливо те, що всі вони зосереджені на обмеженій території для здійснення спільної діяльності в процесі виробництва і постачання визначеного типу продукції і послуг” [4]. Кластери можуть бути одногалузевими, які формуються із представників однієї галузі, та багатогалузевими [1, с. 107].

Тобто, кластер – це група суб'єктів господарювання, науково-дослідних та інших організацій, розташованих на певній території, об'єднаних між собою на договірних засадах та таких, що мають спільну мету щодо виробництва за допомогою інновацій такого продукту, який мав би конкретні переваги на ринку.

Кластери можуть охоплювати найрізноманітніші сфери господарювання, але для їх створення необхідна критична маса підприємств, що знаходяться на певній території та займаються одним або схожим видом діяльності, а також наявність наукового потенціалу, що розташований у безпосередній географічній близькості до цих підприємств відповідного спрямування, наявність сприятливого інвестиційного клімату й фінансових установ та представників бізнесу, що готові інвестувати кошти в функціонування кластеру. Крім того, всі суб'єкти кластеру повинні мати спільну мету своєї діяльності, яка прагне в підсумку до забезпечення сталого та ефективного розвитку відповідної території [5].

Позитивний досвід щодо застосування кластерів як форми розвитку території, про що свідчить сучасний рівень розвитку її земель, має Німеччина. Німеччина є лідером серед європейських країн за обсягом виробленої промислової продукції. Найбільше розвинуті в цій країні машинобудівна (особливо розвинуто автомобілебудування), металургійна, хімічна, електронно-технічна, гірнична (видобуваються вугілля, нафта, природний газ, кам'яна сіль), харчова, суднобудівна, текстильна, нафтопереробна галузі промисловості, дуже широко застосовуються біотехнології. Німеччина має високий науковий потенціал. Наука тут здійснюється в університетах, науково-дослідних організаціях та в дослідницьких відділеннях великих корпорацій [8].

Детальніше ознайомившись із схемою організації функціонування підприємств в різних землях цієї країни, можна зробити висновок, що саме кластерна організація розвитку її територій дала змогу досягти як землям Німеччини, так і всій країні в цілому свого сучасного високо розвинутого стану. Причому кластери охоплюють практично всі регіони Німеччини. Уже існуючі кластери розширюються, створюються нові, тобто процес кластеризації в цій країні добре зарекомендував себе і навіть в теперішній час продовжує розвиватися.

Крім того, нові підприємства, які тільки створюються, прагнуть вступити до існуючих кластерів. Як свідчать опитування, при створенні нового підприємства вибір його географічного місця розташування залежить від наявності на території певних кластерів [14].

Ініціатором створення кластеру можуть виступати як органи влади, так і промислові підприємства чи наукові заклади. Держава всіяко підтримує створення та функціонування кластерів, оскільки вважається що кластерна організація є стимулом високих технологій. Девізом державної стратегії з розвитку кластерної мережі Німеччини є: "Верховенство кластерної організації в Німеччині – більше інновацій, більше зростання, більше зайнятості" [13].

Функції забезпечення кластерної політики в Німеччині здійснює Міністерство економіки, транспорту і технологій. На початковому етапі воно сприяє розвитку кластерних мереж, а потім супроводжує діяльність кластера та його суб'єктів упродовж усього періоду функціонування.

Держава в особі Міністерства, економіки, транспорту і технологій здійснює активну фінансову підтримку функціонування нових кластерів. При цьому

підтримка здійснюється як з федерального бюджету, так і з бюджетів земель, на території яких знаходяться такі кластери. Розмір такої підтримки тільки з федерального бюджету коливається в інтервалі від 30 до 60 млн євро щороку [7]. Причому кошти державної підтримки, що спрямовуються на розвиток кластерної мережі, були отримані федеральним бюджетом унаслідок приватизації федерального майна в Німеччині, як це і повинно бути. У сучасних реаліях України, на жаль, кошти від приватизації державного чи комунального майна не завжди спрямовуються на розвиток держави, регіонів і відповідних населених пунктів. Хоча для забезпечення сталого розвитку кошти від використання державного та комунального майна, а саме приватизації, оренди та концесії, повинні спрямовуватися саме на розвиток держави та територіальних громад, а ні в якому разі не на “проїдання” цих коштів.

Сприяючи стратегічному розвитку кластерів, держава допомагає реалізувати регіональний інноваційний потенціал, збільшити валовий внутрішній продукт, що зміцнює економіку держави та дозволяє тримати високий рівень розвитку в довгостроковій перспективі. Кластерна організація забезпечує не тільки збереження, але й зростання робочих місць, досягнення високого рівня соціальної забезпеченості населення країни.

Німеччині характерне розвинуте виробництво інновацій саме завдяки кластерній організації розвитку територій, оскільки вона має привабливий інвестиційний клімат.

Учасники кластеру знаходяться в стійких економічних зв'язках і мають спільні інтереси щодо отримання кінцевого результату своєї діяльності та розвитку території, на якій вони географічно розташовані. Кластери виникають, у першу чергу, внаслідок розташування на певній території значної кількості підприємств, установ та організацій, що здійснюють схожу діяльність. При цьому суб'єкти кластеру пов'язані між собою відповідними мережами поставок. Вони об'єднуються для досягнення максимального ефекту від своєї діяльності і отримують вигоду завдяки синергетичному ефекту від такого об'єднання. Основною метою кластерної організації територіального розвитку є просування інновацій. Наявність на певній території суб'єктів, що здійснюють виробництво інновацій, а саме науково-дослідних інститутів, що опікуються вирішенням відповідних проблем, є необхідною умовою створення кластеру. Швидке впровадження вироблених інновацій у діяльність учасників кластеру дозволяє отримати бажаний ефект і досягти вищого рівня розвитку. У створенні інновацій та якнайшвидшому їх упровадженні зацікавлені всі учасники кластеру, які і докладають максимум зусиль для цього. Саме раціональне поєднання цих аспектів спричиняє зростання якостей кластеру, що залучає постачальників і розповсюджувачів послуг фахівців і створює конкурентні переваги його учасникам на ринку. Але немаловажне значення має довіра між учасниками кластеру.

Кластерна організація характеризується не лише новими партнерськими зв'язками і більш швидким обміном знаннями, технологіями та інноваціями, а й

створенням конкурентного середовища, яке сприяє формуванню позитивного економічного клімату на певній території впливає на добробут і рівень розвитку всієї держави в цілому.

Партнерство та спільне функціонування в кластерній мережі забезпечує цілий ряд переваг, зокрема можливість поспілкуватися, завести нові контакти. На основі комунікаційних зв'язків партнери можуть обмінюватися ідеями про події та тенденції в своїх галузях. При здійсненні проектів, в яких вони беруть спільну участь, їх дії спрямовуються на пошук відповідних партнерів по проекту, що можуть бути потенційними інвесторами чи консультантами в ході реалізації проекту. На сьогодні для кластерів характерна висока мобільність працівників, розвиток нових комунікацій, підвищується якість спілкування, особливу роль тут відіграє світова інтернет-мережа та інші соціальні мережі. Крім того, велику роль відіграють знання, досвід, освіта, результати наукової діяльності. Усе це дозволяє покращити умови функціонування кластеру.

Тому на цьому рівні особлива роль відводиться державі та місцевим органам влади, підтримки яких через організацію навчання, семінарів, презентацій, конференцій, виставок та спільної участі у фінансуванні проектів потребують кластери. Держава не повинна стояти осторонь від кластерної діяльності. Вона в змозі полегшити функціонування кластерів і забезпечити доступ суб'єктів кластерів на нові ринки.

Участь держави у кластерних формах організації розвитку територій не обмежується тільки фінансовою підтримкою цього напрямку. Для успішного функціонування кластерів необхідно на законодавчому рівні врегулювати різні аспекти кластерної діяльності, регламентувати відносини як між суб'єктами всередині кластерів, так і їх взаємовідносини із зовнішнім середовищем.

Німецькі дослідники М. Хайденрайх та Ф. Міляк підкреслюють, що в рамках кластерного управління політична взаємодія є дуже важливим фактором. Створення та розвиток кластерів пов'язано з необхідністю широкої та особливо довгострокової політичної підтримки. Це не в останню чергу залежить від конфігурації створюємого середовища, в якому очікується економічне зростання, а також підтримки і фінансування необхідних заходів з боку держави та регіональних органів влади [10].

Взагалі роль держави в забезпеченні ефективної та спроможної кластерної організації територіального розвитку має визначальний характер. Кластерна політика повинна бути складовою частиною державної економічної та інноваційної політики.

На думку М. Хайденрайха та Ф. Міляк, кластерну політику слід розуміти як спробу ущільнення на певній території, в певному регіоні науки, політики та економіки з метою інтерактивного внутрішнього обміну продуктами своєї діяльності з метою отримання ефекту від такого об'єднання та покращення стану цієї території [10, с. 2]. Це відноситься як до місцевої кластерної політики, так і кластерної політики в регіональному та національному масштабах.

Одним з основних факторів, що впливають на створення кластерів, є фінансовий фактор, тобто готовність інвесторів вкладати кошти в економічний розвиток певної території. Проте його дієвість залежить від існуючої державної та регіональної політики щодо розвитку регіонів. Одним із сприятливих факторів, що характерні для Німеччини, є існуюча система освіти, висока концентрація наукових кадрів на певних територіях.

В основі будь-якого кластеру лежить стратегія розвитку, яка визначає підходи до практичної реалізації кластерної концепції як інструменту регіональної політики, що має за мету формування кластерів. Стратегічні цілі кластеру можуть стосуватися спільної розробки нових продуктів, удосконалення фінансових можливостей, об'єднання замовлень, спільного навчання працівників, підвищення якості роботи з постачальниками, оптимізації мереж поставок, а також комбінованого лобювання інтересів кластеру. Протягом періоду функціонування кластеру державні органи влади надають кластеру центральну підтримку в галузі управління кластером.

Німеччина, що відноситься до країн з високим рівнем інновацій, має високий рівень частки кластерних фірм у загальній кількості компаній, що зареєстровані в країні. Передбачається, що збільшення регіональної взаємодії перешкоджає застою регіональної динаміки, упровадження інновацій успішно здійснюється завдяки спеціалізованим компаніям і підтримці органів влади.

Наприклад, тут з успіхом функціонують кластери металургії та вугільної промисловості в землях Рур і Саар, історично сформовані кластери приладобудівництва, високоточної механіки та оптики на території Геттінгенського університету, виробів ткацької і панчішно-шкарпеткової промисловості та текстильного машинобудування в Вюртемберзі, верстат- і автомобілебудування в Баден-Вюртемберзі та Баварії або відомий Центральний німецький хімічний трикутник.

Багато кластерів з часом зазнали значних перетворень і набули певних відмінностей: одні через досягнення науково-технічного прогресу, інші у зв'язку з розвитком та створенням певних галузей промисловості, протягом певного часу створився навіть спеціалізований кластер постачальників. Наприклад, з великого промислового кластера видобутку Рурської обл. приблизно з 1870 р., що спеціалізувався в основному на гірських поставках, утворився кластер, що спеціалізується на розробці та впровадженні гідравлічних насосів, локомотивних і вагонних компресорів, трубопроводів, і його перетворення в експортно-орієнтований загальний інженерний кластер досі триває [12]. Серед найуспішніших кластерів Німеччини – кластер Мюнхен-Мартінсрид, який складається з 50 біотехнологічних компаній. На сьогодні в Німеччині нараховуються кластери, що здійснюють свою діяльність у 19 галузях господарювання.

Але крім успішного досвіду організації кластерів, на жаль, у світовій історії існують і невдалі приклади цього явища. Тому необхідно вивчати сутність процесу кластерної організації розвитку територій, його сильні та слабкі сторони,

особливості розробки кластерних стратегій та інші питання, а також урахувати їх у своїх перспективах.

Серед факторів, що вплинули на створення такої розвинутої мережі кластерів у Німеччині, є наявність значного наукового потенціалу, розвинута науково-технічна база, якісний рівень освіти населення, високий рівень інвестиційної забезпеченості, активна участь держави в процесах кластеризації, висока концентрація промислових підприємств та ін. Усе це дозволило Німеччині з успіхом застосовувати кластери як форму інноваційного розвитку територіальних громад.

Усі ці чинники більш-менш достойно представлені і в Україні. Україна також має високий науковий потенціал, якісний рівень освіти населення, високу концентрацію промислових підприємств і підприємств інших галузей у центральних, східних та південних областях. Вони діють у конкурентному середовищі та мають високий рівень спеціалізації. Західні області України можуть розглядатися як потенційні райони для розвитку туризму, який тут широко представлений. Не вистачає лише підтримки держави, яка при певній зацікавленості органів влади в покращанні стану регіонів, може бути розглянута відповідними органами державної влади щодо створення умов для організації кластерів, у т.ч. й нормативно-правове забезпечення кластерної діяльності. Також Україна потребує створення сприятливого інвестиційного клімату. Вирішення цих та інших питань дозволить Україні створити кластери на своїй території та забезпечити їх належне функціонування, що, у свою чергу, дозволить досягти кращого рівня розвитку держави.

Упровадження кластерних моделей господарювання в Україні дозволить збільшити обсяги виробництва продукції, робіт, надання послуг на певній території, надходжень до місцевих бюджетів у вигляді податків і зборів, забезпечити нові робочі місця, покращити рівень добробуту населення, зменшити соціальну напругу в містах, а також підвищити рівень задоволення потреб територіальних громад тощо.

Подальші розвідки в цьому напрямку будуть стосуватися розробки концепції та визначення пріоритетних напрямків впровадження кластерної організації розвитку територій в окремих регіонах України.

Література:

1. Моделирование социально-экономической системы региона / под ред. В. И. Гурмана, Е. В. Рюминой. – М. : Наука, 2001. – 175 с.
2. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер ; [пер.с англ.]. – М. : ИД “Вильямс”, 2006. – 608 с.
3. *Пятинкин С. Ф.* Развитие кластеров : сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова. – Минск : Тесей, 2008. – 72 с.
4. *Соколенко С. І.* Сучасний економічний розвиток регіону на основі інноваційних промислових кластерів, 2009. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2009/02/rozvytok-terytorialnoj-gromady-na-osnovi-klasternoj-modeli-vyrobnytva/>.

5. *Beckord Cl.* Clustermanagement als Instrument der Wirtschaftsförderung. Konzeptionelle Grundlagen, Clusterpolitik und operative Umsetzung clusterorientierter Entwicklungsstrategien in Sachsen / Cl. Beckord // Ozon.ru. – 2010. – S. 304.

6. *Bieger T.* Clustering und integratives Standortmanagement – von einem theoretischen Konzept zu konkreten Handlungsstrategien / T. Bieger, R. Scherer [HRSG.] : Clustering – das Zauberwort der Wirtschaftsförderung. – Bern, Stuttgart, Wien, 2003. – S. 9–26.

7. *Bührer S.* Zwischen-Evaluation der Cluster-Offensive Bayern / S. Bührer. – Institut System- und Innovationsvorshungs. – Berlin, 2008. – S. 26.

8. Deutschland. – Режим доступу : [http://de.wikipedia.org/wiki/ Deutschland](http://de.wikipedia.org/wiki/Deutschland).

9. *Floeting H.* Darf's ein bisschen mehr sein? Clusterstrategien und kommunale Wirtschaftsförderung / H. Floeting. – Deutsches Institut für Urbanistik, Arbeitsbereich Wirtschaft und Finanzen. – Berlin, 2008. – S. 227–233.

10. *Heidenreich M.* Die Erneuerung regionaler Fähigkeiten. Clusterpolitik in Leipzig und Nürnberg / M. Heidenreich, V. Miljak // Initiative für Beschäftigung OWL ; Universität Bielefeld ; Survey GmbH & Co. KG ; Bertelsmann Stiftung [HRSG.] : Network. Netzwerke und strategische Kooperationen in der Wirtschaft. – Bielefeld, 2004. – S. 101–112.

11. *Kredel H.* PC-Cluster in Deutschland. Einblicke und Ausblicke / H. Kredel // Praxis der Informationsverarbeitung und Kommunikation. – 2008. – V. 23. – Is. 1. – S. 29–34.

12. *Lawerino R.* Strukturwandel und Qualifizierungsbedarf von Bergbauzulieferern / R. Lawerino, H.-J. Weißbach. – Dortmund, 1990. – S. 98.

13. Der Spitzencluster-Wettbewerb – Mehr Innovation. Mehr Wachstum. – Режим доступу : <http://www.hightech-strategie.de/de/468.php>.

14. *Terstriep J.* Cluster Management – Status Quo & Perspektiven / J. Terstriep – [Gelsenkirchen (Germany)]: Institut Arbeit und Technik, 2008. – S. 60–70.

Надійшла до редколегії 18.05.2012 р.

УДК 347.191.6

О. М. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ ДО ПРАВА ЄС

Проведено аналіз правового регулювання злиття та поглинання компаній за правом України та ЄС. Виявлено суттєві розбіжності між ними. Запропоновано можливі шляхи адаптації українського законодавства у сфері злиття та поглинання компаній до вимог права ЄС.

Ключові слова: злиття та поглинання; правове регулювання; реорганізація; юридична особа.